

De voorzitter:

Aan de orde is het afscheid van de vertrekkende leden. Ik zeg allereerst de minister-president hartelijk dank voor zijn aanwezigheid. Ik spreek namens iedereen hier als ik zeg dat ik het zeer op prijs stel dat hij de moeite heeft genomen om vanmiddag bij het afscheid van zo veel leden aanwezig te zijn.

Geachte medeleden. Deze plenaire vergadering van de Eerste Kamer der Staten-Generaal is de laatste in de parlementaire periode 2007–2011. In deze periode hebben zich mondiaal en op Europees niveau grote veranderingen voltrokken die ook ons land stevig hebben geraakt. In Nederland traden er grote veranderingen op in het politieke landschap. De veranderingen die zich voordeden, hebben de Eerste Kamer niet ongemoeid gelaten. Zij hadden invloed op de werkzaamheden en klonken door in de debatten, maar hebben de wijze waarop de Eerste Kamer haar kerntaken als medewetgever en controleur van de regering vervult niet ondermijnd, maar eerder versterkt.

Op 23 mei jongstleden hebben de verkiezingen voor de Eerste Kamer plaatsgevonden. Volgende week, op 7 juni, komt de Kamer in nieuwe samenstelling bijeen. Maar liefst 39 leden van deze Kamer keren niet terug in de nieuwe Kamer. Deze Kamer verliest veel kennis, ervaring, visie en denkracht, maar mag zich verheugen in de komst van nieuwe senatoren die evenals hun voorgangers geworteld zijn in de samenleving en hun kennis, ervaring, ambities en idealen meebrengen in dit huis. Elke Kamerwisseling stelt de continuïteit van het werk van de fracties, de commissies, de interparlementaire delegaties en de Kamer als geheel op de proef. Dat is inherent aan verkiezingen, maar dat de wetgevende en controlerende arbeid van de Kamer desondanks voortgaat, is ook een teken van de vitaliteit en het vernieuwend vermogen van onze parlementaire democratie. De leden komen en gaan, maar de Kamer blijft.

Alvorens de collega's die afscheid nemen individueel met een enkel woord toe te spreken, wil ik zeer kort een aantal zaken aanstippen die in de nu afgelopen Kamerperiode belangrijk zijn geweest. Ik wil u niet vermoeien met kwantitatieve gegevens over wetsvoorstellen, moties, interpellaties, schriftelijke vragen en toezeggingen. Die zijn allemaal op de website van de Eerste Kamer te vinden. Wel wil ik signaleren dat in de afgelopen periode 797 wetsvoorstellen zijn ingediend. Dat is ruim 20% minder dan in de periode 2003–2007. Zes keer werd een wetsvoorstel verworpen, en een aantal keren nam de regering een wetsvoorstel terug voor nadere overweging. Vermelding verdient dat ook voor de eerste keer in de geschiedenis van de Eerste Kamer een lid van de Kamer het voorstel heeft gedaan tot het instellen van een parlementaire enquête.

Om beter zicht te houden op de nakoming door het kabinet van de door de bewindslieden bij de behandeling van de verschillende wetsvoorstellen gedane toezeggingen is al in de vorige periode een begin gemaakt met het systematisch registreren van toezeggingen. Met de lancering van de nieuwe Eerste Kamerwebsite is eind november 2008 de toezeggingenregistratie volledig geïntegreerd in de website. De scherpe controle op de naleving van

toezeggingen heeft zich ontwikkeld tot een belangrijk controlerend instrument van de Eerste Kamer.

Ter verfijning van de toetsing op wetgevingskwaliteit zijn "aandachtspunten voor wetgevingskwaliteit" vastgesteld die door de leden en de ambtelijke staf gehanteerd kunnen worden bij de beoordeling van wetsvoorstellen. Door de toenemende complexiteit van wetgeving staat de senaat minder aan het einde van het wetgevingsproces, maar is hij eerder onderdeel van een "wetgevingscirkel" geworden. Om adequaat om te kunnen gaan met complexiteit van wetgeving zijn in deze periode diverse maatregelen getroffen. Zo is de regering gevraagd, in de memorie van toelichting of in het voorlopig verslag bij wetsvoorstellen duidelijk inzicht te bieden in de samenhang van het wetsvoorstel met bestaande wetgeving of andere voorgenomen wetgeving.

Er is vaker besloten tot behandeling met meerdere betrokken commissies en aangedrongen op mondeling overleg. Daarnaast is geregeld gegrepen naar het instrument van expertmeetings en de mogelijkheid om advies te vragen aan adviesorganen. De raadpleging van professionele organisaties, onafhankelijke experts en belanghebbenden bij de behandeling van specifieke wetsvoorstellen met een groot maatschappelijk gewicht of een grote complexiteit blijkt voor de Eerste Kamer van toenemend belang om te komen tot een gedocumenteerd en weloverwogen oordeel ten aanzien van ingediende voorstellen. Contacten met deskundigen en rondetafelconferenties hebben in de afgelopen periode bijgedragen aan genuanceerde oordeelsvorming door de Kamer, waarbij deskundigheid en inhoudelijkheid de toon voerden.

In breder verband bezien, hebben de afgelopen periode belangrijke themadebatten, expertmeetings en conferenties plaatsgevonden over uiteenlopende onderwerpen. Ik noem de bijeenkomsten over de toekomst van de NAVO, tax justice, genetische modificatie in de land- en tuinbouw, privacybescherming, het elektronisch patiëntendossier, de verhouding tussen de EU en Rusland, de relatie tussen de Raad van Europa en de Europese Unie, Europese agentschappen en de snel wijzigende machtsverhoudingen in de wereld.

De Eerste Kamer heeft in de afgelopen jaren steeds nadrukkelijker ook voorgehangen Algemene Maatregelen van Bestuur tegen het licht gehouden. In veel wetten is parlementaire betrokkenheid bij AMvB's geregeld door het stellen van een termijn waarbinnen het parlement op een ontwerp kan reageren. In de praktijk kwam het geregeld voor dat AMvB's werden voorgehangen voordat de funderende wet de Eerste Kamer was gepasseerd. De Eerste Kamer heeft het standpunt ingenomen dat het staatsrechtelijk zuiverder is dat de volledige parlementaire behandeling van het dragende wetsvoorstel wordt doorlopen, alvorens een voorhangprocedure wordt gestart.

In de afgelopen periode zijn we geconfronteerd met de zwaarste financieel-economische crisis sinds de Tweede Wereldoorlog. Stellig lagen hier ook morele aspecten aan ten grondslag. Banken en financiële instellingen kraakten in hun voegen. Dat noopte, ook in ons land, overheden en centrale banken tot ingrijpen. Diverse lidstaten van de EU verkeren in een schulden crisis. Vandaag kunnen we constateren dat de spanningen in de EU nog diep voelbaar zijn en het draagvlak voor Europa zwaar op de proef wordt gesteld. Om de gemeenschappelijke grensoverschrijdende problemen het hoofd te bieden, is een gemeenschappelijk optreden in EU-verband vaak onontkoombaar. De lidstaten zijn genoopt om hun soevereïni-

teit te delen, omdat de problemen op eigen kracht niet langer oplosbaar zijn. Dat laat onverlet het behoud van nationale en regionale identiteit. Al deze vraagstukken zijn de afgelopen jaren in algemene politieke beschouwingen, algemene financiële beschouwingen, algemene Europese beschouwingen, beleidsdebatten en aan wetgeving gerelateerde debatten aan de orde geweest. De Eerste Kamer bleek bereid te zijn tot voortvarende behandeling van maatregelen gericht op fiscale stimulering en lastenverlichting voor bedrijven. In het voorjaar van 2010 behandelde zij voortvarend, maar zorgvuldig de door de regering voorgestelde Crisis- en herstelwet.

Op 20 februari 2010 viel het kabinet-Balkenende IV naar aanleiding van de besluitvorming over de militaire missie in Uruzgan. De PvdA-bewindslieden boden hun ontslag aan. De bewindslieden van het CDA en de ChristenUnie bleven demissionair aan. De verkiezingen voor de Tweede Kamer die op 9 juni 2010 plaatsvonden, leidden tot aanzienlijke verschuivingen in de machtsverhoudingen. De kabinetsformatie leidde tot de vorming van het minderheidskabinet-Rutte dat op 14 oktober 2010 aantrad en met gedoogsteun van de PVV over een nipte meerderheid in de Tweede Kamer beschikt. Het kabinet had van meet af aan geen structurele steun van een meerderheid in de Eerste Kamer. Deze situatie heeft de aandacht voor het werk van de Eerste Kamer vergroot. De toegenomen aandacht heeft niets te maken met een opeens gewijzigde taakopvatting van de Eerste Kamer, maar met het feit dat verondersteld wordt dat de regering minder gemakkelijk steun krijgt voor haar voorstellen in de Eerste Kamer.

In de afgelopen maanden hebben we gezien dat de werkwijze van de Eerste Kamer niet wezenlijk veranderd is. De Kamer verdiept zich in de kwaliteit van wetsvoorstellen. Bij de beoordeling is de kwaliteit doorslaggevend, waarbij zij aangetekend dat ook een oordeel over kwaliteit een politieke dimensie kan hebben. De senaat is immers een politiek instituut. Geconfronteerd met een meerderheid die niet tot de coalitie behoort, moet de regering vaker samenwerking zoeken met partijen van buiten de coalitie. De kracht van argumenten zal dus nog meer gewicht in de schaal moeten leggen. Voor het dualisme is dat winst. Ook vind ik winst dat in de afgelopen periode de aandacht voor de consciëntieuze wijze waarop deze Kamer haar werk verricht, is toegenomen.

Op Europees gebied markeerde de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon op 1 december 2009 een belangrijke mijlpaal. De Europese Unie begon op die datum aan een nieuwe fase in haar bestaan. De Eerste Kamer verwierf daarmee een aanzienlijke uitbreiding van bevoegdheden, waarbij zij op dit punt op gelijk niveau staat met de Tweede Kamer. Reeds in 2009 heeft zij een nieuwe Europese werkwijze ingevoerd en haar website Europapoort daarop geheel aangepast. Met de andere parlementen bevinden wij ons in een leerproces, waarbij het effectief hanteren van het subsidiariteitsbeginsel nog verder gewicht moet krijgen. Er is ook een steeds intensiever verkeer waarneembaar tussen commissies in de nationale parlementen en senaten aan de ene kant en het Europees parlement aan de andere kant. De senaat speelt een actieve rol in de voorzittersconferenties van de commissies voor Europese Zaken, Buitenlandse Zaken, Defensie, Financiën en andere. De speakers conferences hebben sterk aan betekenis gewonnen. Een vermelding verdient hier zeker ook de geslaagde conferentie van senaatsvoorzitters die in 2009 onder leiding van mijn voorganger in de Ridderzaal plaatsvond.

Vertegenwoordigers van de Eerste Kamer spelen een buitengewoon belangrijke rol in de interparlementaire assemblees. Dit komt het aanzien van Nederland ten goede. Ik wil hier nogmaals onderstrepen dat het hier om een integraal onderdeel van het parlementaire werk gaat dat ook bijdraagt aan de inhoudelijke discussie hier in de senaat. Dit aspect verdient meer erkenning en krijgt ook meer aandacht op onze eigen website. Ik wil niet onvermeld laten de talrijke uitgaande en inkomende buitenlandse bezoeken die de senaat een sterke internationale inbedding geven.

Al deze activiteiten zou ik willen samenvatten onder de noemer parlementaire diplomatie die in een wereld van toenemende interdependentie van groot belang zijn zowel voor het uitdragen van onze gemeenschappelijke waarden als ook voor de versterking van het economisch verkeer tussen landen. De activiteiten van de Kamer op dit gebied en de doelstellingen die zij daarbij nastreeft, zijn beschreven in de notitie Parlementaire diplomatie waarmee het College van Senioren in 2010 heeft ingestemd. Met enige trots breng ik de Europese erkenning in herinnering die de Eerste Kamer heeft gekregen voor haar inspanningen op Europees vlak in een reeks van jaren door de toekenning van de Médaille d'Or van de Fondation du Mérite Européen uitgereikt door Jacques Santer op 17 mei 2011 in deze Kamer.

Intensief waren de contacten in de afgelopen periode met vele instellingen en maatschappelijke organisaties. Zeer in het bijzonder wil ik de goede relatie onderstrepen die wij onderhouden met de Tweede Kamer en de Raad van State. De voorzitter van de Tweede Kamer, Gerdi Verbeet, en de vicepresident van de Raad van State, Herman Tjeenk Willink, ontmoet ik met regelmaat.

In de afgelopen periode mochten wij opnieuw de Provinciale en Gedeputeerde Staten van alle provincies ontvangen. Een evaluatie waarbij de provincies zijn betrokken, heeft laten zien dat deze bezoeken door de provincies zeer worden gewaardeerd.

Intensief was de Kamer, vooral via haar Huishoudelijke Commissie, betrokken bij de totstandkoming van het Huis voor democratie en rechtsstaat.

De regering wil ik dankzeggen voor de vele en vruchtbare overleggen die wij als Kamer met haar hebben gevoerd. De debatten in dit huis worden gekenmerkt door diepgang, samenhang, scherpte op de inhoud en waardigheid in de omgang.

Ik wil alle leden van deze Kamer buitengewoon dankzeggen voor de plezierige en constructieve samenwerking in de afgelopen vier jaar. Alle leden, sommigen in hun rol van voorzitter van een vaste commissie, leden van het College van Senioren dan wel leden van de Huishoudelijke Commissie, hebben deze periode samen gemaakt tot wat ze is. Vanaf deze plaats aan u allen een welgemeend dank u wel.

De Huishoudelijke Commissie bestaande uit de ondervoorzitters Heleen Dupuis en Klaas de Vries en mijzelf, heeft toezicht gehouden op de ambtelijke organisatie. Deze heeft veel belangrijke beslissingen genomen op het vlak van investeringen voor de Kamer. Niet onvermeld wil ik laten dat de senaat eindelijk, na vele jaren, de eerste ruimtelijke uitbreiding sinds 1848 kan realiseren. Nipt voor het aantreden van de nieuwe Kamer zal de eerste verdieping op de zuidvleugel van het Binnenhof voor de Kamer beschikbaar zijn.

Ik meen en weet wel zeker uit naam van u allen te spreken wanneer ik de Griffier, Geert Jan Hamilton, de plaats-

vervangend griffiers, de staf, de medewerksters en medewerkers, kortom het gehele personeel van harte dank voor de professionele ondersteuning en de grote toewijding in de afgelopen periode.

(geroffel op de bankjes)

De voorzitter:

Ook zij hebben een belangrijke bijdrage geleverd aan het plezierige en ontspannen werkklimaat in onze senaat. Ik wil daarbij niet onvermeld laten het succesvolle programma voor stagiaires die ook hun gewaardeerde bijdrage leveren.

Nu richt ik mij tot de leden die vandaag afscheid nemen van de Eerste Kamer. Ik weet dat ik op voorhand iedereen tekort doe voor hun betekenis hier. Als er leden zijn die afscheid nemen en die vinden dat het te lang duurt, kunnen zij zich melden. Ik denk dat ik een goede balans gevonden heb tussen aan de ene kant het recht doen aan de vertrekkende leden en aan de andere kant het recht doen aan het collectief qua tijdsbesteding.

Edward Asscher, na één termijn verlaat u de Kamer. De vele buitenlandse reizen die u maakt vanwege de internationale expansie van uw handelsfirma, droegen bij aan uw besluit om u niet meer verkiesbaar te stellen. U toonde in uw inbreng oog voor detail en legde geregeld de vinger op elementen in een wetsvoorstel die op gespannen voet staan met algemene rechtsprincipes. Daarnaast gaf u vaak blijk van uw gevoel voor de historische context waarin voorstellen dienen te worden beoordeeld. Dit sluit aan bij uw belangstelling voor cultuurhistorische waarden in het algemeen.

U keerde zich consequent tegen wat u zag als overmaat aan bureaucratie en regeldruk. Als lid van de VVD-fractie stond u bekend om uw goede band met uw achterban. Dat gaf u gezag in de fractie, waar u niet zelden een kritisch dwarslicht liet schijnen op actuele vraagstukken, met name als grondrechten of mensenrechten naar uw opvatting in het geding waren.

U hebt al gezegd dat u drie keer afscheid genomen hebt hier. Vandaag is het de derde keer. De Kamer zal zich u herinneren als een gentleman, behoedzaam in uw woordkeus en tegelijk kernachtig in uw betoog. U hechtte aan zeer goede parlementaire omgangsvormen. Het predicaat "Koninklijk" dat eerder werd verleend aan de onderneming van uw vader en grootvader, straalt in die zin ook af op uw persoon.

Rob van de Beeten, met u vertrekt een buitengewoon actief en toegewijd lid van de Kamer. Bijna elf jaar was u lid van deze Kamer. U hebt als voorzitter van de commissie voor Justitie en als woordvoerder namens uw fractie op het terrein van justitie een in het oog springende taak vervuld.

Binnen uw fractie gold u als het juridisch geweten. Geen wonder dat u door collega's vaak werd geraadpleegd over de deugdelijkheid van te behandelen voorstellen. Uw invloed en aandeel in de bijdragen was daarmee nog veel breder dan zichtbaar was. Met uw zware portefeuille hebt u een grote bijdrage geleverd aan de staat van de Eerste Kamer als medewetgever.

Een opvallende eigenschap is uw standvastigheid. Eenmaal overtuigd van uw gelijk, laat u zelden het betrokken standpunt varen. Met zorgvuldige en nauwkeurige formuleringen maakt u uw punt. Kwaliteit van de wetgeving

staat bij u op de eerste plaats. En principes zijn bij u geen handelswaar.

Bij de behandeling van het gewijzigde Boek II van het Burgerlijk Wetboek dwong u de beschikbaarheid van doorlopende wetteksten af tot grote irritatie van het ministerie van Justitie, maar ook tot genoegen van beroepsgroepen die dagelijks met deze teksten moeten werken.

Als voorzitter van de vaste commissie voor Justitie trok u vaak een streep in het zand. U was zeer principieel als het ging om het instemmingsrecht van de Eerste Kamer en om de betrokkenheid bij gedelegeerde wetgeving, zeker waar die vergaand normerend was. Als het om dit soort zaken ging, was u in de eerste plaats senator, pas daarna CDA-politicus.

Dat heeft ook toenmalig minister Hirsch Ballin van Justitie ondervonden, toen deze eind 2009 na het passeren van de Eerste Kamer zich beriep op een machtiging van de ministerraad. Dit pareerde u in een brief aan de regering met de vaststelling dat een machtiging van de ministerraad niet tot gevolg heeft dat een onjuist besluit verandert in een juist besluit.

In uw zwanenzang in deze Kamer merkte u op dat u daarmee noch, naar Plato, de behoefte had uit droefheid een afscheidslied aan te heffen, noch meeding met Socrates die in een dialoog naar voren brengt dat een zwanenzang duidt op de vreugde over de weldaden die de zwanen na de dood bij Hades zullen ondervinden. Voor u gold het een noch het ander. Na het einde van het Kamerlidmaatschap gaat u, zo zei u, zoals alle dinsdagen dat u hier verbleef, weer gewoon naar huis en haard. Ik wens u daar veel geluk. Met uw gaven van hoofd en hart zult u ongetwijfeld op veel plaatsen dienstbaar aan de samenleving blijven.

Marie-Louise Bemelmans-Videc, u diende de Kamer drie volle perioden. Wij kennen u als een bescheiden maar zeer deskundig Kamerlid. Every inch a lady. Nauw betrokken was u bij het opstellen van de notitie Criteria wetgevingskwaliteit, met altijd de centrale vraag: waar staat de Eerste Kamer in het wetgevingsproces? U hebt vaker uw collega's gewaarschuwd met de woorden: "Ijdelheid in de politiek is een gevaar. Het leidt ons af van de inhoud. Als volksvertegenwoordigers hebben wij een dienende functie."

Uw grondige en fundamentele benadering toonde u ook op het vlak van de Europese samenwerking. Het werk in de interparlementaire assemblee van de Raad van Europa beschouwde u voluit als een belangrijk onderdeel van het parlementaire werk. Groot gezag verwierf u in die assemblee op vele terreinen, maar in het bijzonder als voorzitter van de commissie die de selectie voor de rechters van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens verricht. Onder uw leiding zijn de selectiecriteria aangescherpt en ook consequent en zorgvuldig toegepast. Dat hebben veel regeringen in de lidstaten geweten.

Uw bijdrage aan de algemene Europese beschouwingen op 19 april besloot u met een citaat van paus Johannes Paulus II: "Als men de schending van een van de grondrechten van de mens, ongeacht welk, aanvaardt zonder te reageren, brengt men alle andere grondrechten in gevaar." Dit credo was zonder twijfel uw leitmotiv in deze Kamer en in de internationale assemblees. U hebt uw overtuiging dienaangaande neergelegd in een op 10 mei door een ruime meerderheid aanvaarde motie, die de regering oproep om verplichtingen die voortvloeien uit het

EVRM te blijven respecteren. Daarmee bent u ook voor de toekomst richtinggevend geweest.

Geart Benedictus, u bent in mei 2009, halverwege de zittingstermijn, aangetreden. In de relatief korte periode dat u lid was van de Kamer, hebt u zich niet onbetuigd gelaten. Als veearts kent u zowel de bedrijfsproblematiek van de Nederlandse agrariërs als de ruimtelijke vraagstukken van het platteland. U wordt wel het Friese kruidenbitter van het CDA genoemd: goed van smaak en het juiste temperament.

Op het terrein van uw specialisatie landbouw en natuurbeheer was u een senator die werd gedreven door inhoud en kennis van de praktijk. In de afgelopen weken voerde u het woord over de Wet dieren en wist u zowel de praktische aspecten van beleid en wetgeving als de rechtsfilosofische aspecten vanuit de optiek van uw fractie helder te schetsen.

Aan uw Kamerlidmaatschap komt nu een einde, maar politiek zal het bloed kruiwen waar het niet gaan kan, onder het motto: "Doch dyn plicht en lit de Iju mar rabje." Voor degenen die niet uit Friesland komen: "Doe je plicht en laat de mensen maar kletsen."

Gert van den Berg, u was niet minder dan vier volle termijnen lid van de Eerste Kamer, met een opvallend korte absentielijst en grote ijver bij de behandeling van talloze dossiers. Van kleine fracties wordt veel gevraagd. Uw bijdragen aan de voorlopige verslagen van de Kamercommissies waren even gedegen als uw betogen in de plenaire vergadering. Als "ondernestor" hebt u ook een aantal keren de plenaire vergadering voorgezeten. Aan uw bescheiden voorkomen is uw lange staat van dienst niet af te lezen. U relativeert alles, vooral uw eigen persoon.

Als burgemeester van Genemuiden en Sint Philipsland leerde u coalities van zeer uiteenlopende politieke geluiden bij elkaar te houden. Deze serene, partijkleur overstijgende houding toonde u ook in de vaste commissies, waar u vaak ter plekke een "modus vivendi" aandroeg waar vertegenwoordigers van alle fracties vervolgens mee konden leven. Met die vaardigheid wist u bij de behandeling van de Crisis- en herstelwet in maart vorig jaar de steun van de gehele Kamer te krijgen voor een motie, gericht op soepele aanbestedingsprocedures bij grote bouw- en infrastructuurprojecten, in het belang van kansen voor het midden- en kleinbedrijf.

Ook in deze Kamer was u coöperatief en verbindend. Op overdrijving of scherp-slijperij bent u nimmer betrapt, maar als het een zaak betrof die op principiële gronden wezenlijk was voor u en uw fractie, was u een harde pit. Wij zullen ons u blijven herinneren als een authentiek mens, beminnelijk en bescheiden, met een grote plichtsbetrachting. Naar verluidt hebt u in de rust en beslotenheid van uw tuinhuis vaak de inspiratie gevonden voor het schrijven van uw bijdragen. Ik hoop dat u daar in de toekomst ook nog veel ontspannende momenten zult genieten. In uw laatste bijdrage in deze Kamer hebt u getuigd van de Bron, met een hoofdletter, waaruit u in uw parlementaire werk al die jaren hebt mogen putten. Moge u zich aan deze Bron blijven laven op uw verdere levenspad.

Ger Biermans. Dat het Kamerlidmaatschap zelf een nevenfunctie is, begint geleidelijk tot de buitenwereld door te dringen. Maar de vermelding "makelaar onroerend goed in de Provence" als uw hoofdfunctie geeft bezoekers

van de website wel een zeer zonnige kijk op het leven van een senator, zeker als deze, zoals u, de aanduiding "beau soleil" in zijn mailadres voert. U geeft daarmee betekenis aan het gevoel "la France profonde".

Jaarlijks hield u de staat van 's lands financiën scherp tegen het licht bij de algemene financiële beschouwingen en de behandeling van de belastingvoorstellen van de regering. Deze dossiers waren bij u als fiscaal jurist en voormalig partner van Deloitte in vertrouwde handen. Onder het kabinet-Balkenende IV zagen wij u op financieel terrein optreden als aanvoerder van de oppositie, een rol die u met verve vervulde, bijvoorbeeld bij elke suggestie van regeringszijde om te tornen aan de hypotheekrenteaftrek. U liet ook nooit de kans onbenut om aan te dringen op afschaffing van de successiebelasting.

Jaarlijks nam uw gramschap toe over de "take it or leave it"-benadering van de minister van Financiën, die de belastingplannen als een ondeelbaar pakket ter goedkeuring placht voor te leggen aan deze Kamer. In 2007 diende u een motie in waarin u het recht van de Kamer verdedigde om de belastingvoorstellen afzonderlijk te behandelen en goed of af te keuren. Voor die motie kreeg u toen geen meerderheid, maar dankzij uw inspanning kan de Eerste Kamer in de toekomst in de laatste vergadering voor kerst toch een onwolgevallige belastingmaatregel naar eigen inzicht aannemen, afwijzen of met een halfjaar vertragen. Daarmee is een van de oudste rechten van elk parlement in ere hersteld.

Mijnheer Biermans, uw vaak encyclopedische kennis van het fiscaal recht zal in dit huis node gemist worden. Ik sluit niet uit dat ook collega Reuten uw prikkende en uitdagende stellingnamen in de toekomst zal missen.

Remmelt de Boer, u hebt één termijn in de Kamer gediend. U bent gepokt en gemazeld in het onderwijs. U gelooft in de individuele ontplooiing, wat betekent dat de overheid niet lijdzaam mag toezien wanneer jonge mensen hun talenten niet kunnen ontwikkelen; een Bijbels credo met een sociale inslag. In het commissiewerk lag ook daar uw passie. Artikel 23 van de Grondwet lag u na aan het hart. Dat biedt immers, zoals u in uw maiden-speech verwoordde, een waarborg tegen "staatsdwang op geestelijk gebied." U maakte de cirkel van uw Kamerlidmaatschap rond door ook in uw laatste bijdrage te benadrukken dat het gaat om een grondrecht van burgers, een grondrecht dat vrije ouders de vrije keus laat om voor hun kinderen in onze vrije democratie die school te kiezen die past bij de opvoeding die thuis wordt gegeven. U hebt steeds nagestreefd om dit grondrecht met het daarbij behorende unieke duale stelsel onverkort te handhaven.

Daarnaast hebt u zich intensief beziggehouden met de Wabo en het scheidingsrecht, met name waar dit de positie van kinderen raakt. Uw bijdragen gaven blijk van een grote persoonlijke betrokkenheid bij het wel en wee van gewone mensen.

Tijdens de algemene politieke beschouwingen op 9 november 2010 testte u het draagvlak in dit huis voor de pas aangetreden coalitie door een motie in te dienen waarin de Kamer vroeg om een integrale herziene visie op de woningmarkt, waarbij het huidige beslag van de hypotheekrente op de algemene middelen substantieel wordt verminderd. De motie werd met de kleinst mogelijke meerderheid aangenomen. U gaf met deze uitdagende motie blijk van een goede politieke neus. Dat doet ons vermoeden dat u nog niet toe bent aan de luwte.

Britta Böhler, u kwam vier jaar geleden in de Kamer als een reeds nationaal bekende advocate en oud-voorzitter van Greenpeace. Uw eerste woorden in deze Kamer luiden: "Alles van waarde is weerbaar; vrijheid is verantwoordelijkheid". Pas kort tevoren had u de Nederlandse nationaliteit gekregen en het deed u plezier dat u als allochtone Nederlander blijk kon geven van uw geslaagde inburgering door te verwijzen naar deze originele dichtregel. U groeide op en studeerde rechten en rechtsfilosofie in Duitsland. U promoveerde daar ook. Het dwingt groot respect af hoe u in feilloos Nederlands ook in deze Kamer moeiteloos en op het scherpst van de snede debatteerde.

U hebt zelf gezegd dat u uw eigen motivatie sterk haalt uit maatschappelijke betrokkenheid en dat u vaak op zoek bent naar de motieven achter gebeurtenissen en omstandigheden. In de commissie voor Justitie was u zeer werkzaam als naar uw opvatting het beginsel van de trias politica in het geding was. In meerdere debatten over de inrichting van de rechtspraak vroeg u consequent aandacht voor bescherming van de rechtzoekende. In deze Kamer was u een van de pleitbezorgers van een onderzoek naar de mate waarin Nederland betrokken was bij de militaire operatie tegen Irak, en naar de rechtmatigheid van de inval. In de commissie voor BDO was u een fervent voorstander van de 3D-benadering. U was compromisloos als u meende dat de naleving van de universele mensenrechten in het geding was.

U neemt nu een sabbatical. Ik weet niet waar die toe leidt, maar u kennende zult u in de toekomst nog vaak in het publieke debat van u doen horen.

Huib Doek, u betrad de Kamer met een ruime expertise op financieel terrein en bestuurlijke ervaring op gemeentelijk en provinciaal niveau. De Kamer leerde u in de voorbije jaren kennen als een heer van stand, maar bovenal als een vaardig politicus. De ene keer opereerde u met tact en overreding, terwijl u een andere keer met theatrale gebaren en niet gespeend van humor een scheidslijn wist te trekken tussen de uwen en "de hunnen". Moties-Doek zijn onder meer verbonden aan de splitsingwet. U onderstreepte dat die splitsing een zeer ingrijpende operatie is met grote nadelige financiële risico's. U dwong waarborgen in het publieke belang af. Deze wet is u wel een beetje door de strot geduwd en de relatie met de toenmalige minister van EZ is er, om in energietermen te spreken, niet warmer op geworden.

U hecht veel waarde aan correcte omgangsvormen en parlementair gebruik, omdat deze een voorwaarde zijn om ook de inhoud van het debat tot zijn recht te laten komen. De verruwing die wij in de samenleving soms waarnemen, is u een gruwel. In debatten toonde u een scherp oog voor de uitvoerbaarheid van maatregelen, met name als gemeenten of provincies daarin een taak kregen toebedeeld. Door uw spitsvondige argumentatie zijn vele wetsvoorstellen van regeringswege anders getoontzet of door toezeggingen bijgesteld.

Gezien uw activiteiten op onder meer het gebied van kunst, religieus erfgoed en natuur en landschap, valt het doek voor uw werkzaamheden zeker niet.

Alfons Dölle, na twaalf jaar verlaat u de senaat. Uw beschouwende, op grote kennis van het staatsrecht gestoelde bijdragen waren vaak richtinggevend voor de Kamer als geheel en zullen node gemist worden, evenals uw humor en zelfspot.

Uw professionele leven staat in het teken van het staatsrecht en u vervulde in de afgelopen twaalf jaren de rol van staatsrechtelijk geweten van de Kamer. U was voorzitter van de vaste commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Namens uw fractie voerde u het woord over talloze wetsvoorstellen. U vervulde de rol van adviseur en vraagbaak voor vele fractiegenoten die nog hun weg moesten vinden in het werk van de Eerste Kamer.

Opvallend was uw optreden in deze zaal. U stelt zich in een debat doorgaans afwachtend op, maar treedt naar voren op het moment dat een lid van de regering tornt aan de bevoegdheden van de Kamer of een collega-senator het niet zo nauw neemt met beginselen of procedures. Door de tred van de springprocessie van Echternach kon het even duren voor u bij de interruptiemicrofoon was aanbeland.

U hecht sterk aan constitutionele zuiverheid. Zo was u recht in de leer bij de behandeling van de wijziging van de Kieswet in verband met de Eerste Kamerverkiezingen. De mogelijkheid dat kandidaat-leden voor Provinciale Staten zich ook zouden kunnen kandideren voor de Eerste Kamer, noemde u strijdig met de Grondwet. Ook bij de behandeling van de "voetbalwet" zorgde u voor meerdere rechtsstatelijke correcties, die werden verzilverd in de vorm van toezeggingen.

Dat belangrijk werk van de Eerste Kamer vaak niet wordt opgemerkt, vond u geen nadeel. Buiten het zicht van publiek en publiciteit kunt u immers gemakkelijker bruggen slaan naar andere fracties en daarin was u bedreven. Van u is ook bekend dat u de CDA-fractie graag een kritische spiegel over de Europese ontwikkelingen voorhoudt.

Ongetwijfeld zult u op afstand het reilen en zeilen in deze Kamer blijven volgen. Uw kritische reflecties als hoogleraar en oud-senator, evenals uw opiniërende en scherp analytische artikelen in het Dagblad van het Noorden zullen wij met grote belangstelling blijven volgen.

Simon van Driel, u toonde als Kamerlid in twee periodes grote betrokkenheid bij onderwerpen op het terrein van sociale zaken, financiën en economische zaken. Uw vasthoudendheid werd bij debatten meestal goed zichtbaar tijdens de re- en dupliek, waarbij u de interruptiemicrofoon als spreekwoordelijke standplaats hanteerde.

Als voorzitter van de commissie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid leidde u – door uw ruime ervaring op dit terrein vakbekwaam – de verwerking van de grote stroom wetgeving die eigen is aan dit beleidsterrein. Ook op andere gebieden liet u zich niet onbetuigd. Juist bij de behandeling van enige wetsvoorstellen waar de Eerste Kamer haar tanden heeft laten zien, waren dat vooral ook uw tanden. Ik noem de herziening van de Gas- en Elektriciteitswet. In 2008 was u een gangmaker in het debat met de regering over de invoering van de slimme meter voor het energieverbruik. Uw verzet daartegen was cruciaal voor de afwijzing van het oorspronkelijk plan.

Met dezelfde inzet ijverde u voor de verwerping van het wetsvoorstel omtrent de aanbesteding vanwege de in uw ogen juridische ondeugdelijkheid van het voorstel en de doorgesloten delegatie van regelgeving. U kreeg daar andere fracties in mee.

In internationaal verband was u actief in de Parlementaire Assemblée van de NAVO. Meermaals was u rapporteur, onder meer over het onderwerp "long-term economic change and the shifting global balance of power".

Daarmee raakte u de kern van de grote veranderingen die zich in de wereld voordoen en droeg u bij aan de discussie over een nieuwe koers voor de Verdragsorganisatie in een veranderende wereld.

Vriendelijk, maar als het erop aankomt onverzettelijk. Zo zouden wij u willen typeren.

Jean Eigeman, geworteld in de lokale democratie bent u een senator die op vele terreinen het woord heeft gevoerd en blijk heeft gegeven van een brede belangstelling en kennis van zaken.

In debatten wist u vaak effectief te opereren en steun te verwerven voor uw opvattingen bij andere fracties. Moeiteloos sprak u de ene week over vraagstukken met overwegend betekenis op lokaal niveau en de andere week over de grote Europese en mondiale vraagstukken van deze tijd. U was trouw aanwezig en voerde geregeld het woord bij de ontvangst van provinciale delegaties in de Kamer, evenals bij inkomende bezoeken van buitenlandse gasten.

Als bestuurder met een VNG-achtergrond was u zeer betrokken bij onderwerpen van bestuurlijke vernieuwing en democratie. Maar u pleitte ook voor betrokkenheid van lokale en regionale overheden bij de uitvoering van het ontwikkelingsbeleid.

U benadrukte dat niet zakelijk belang maar waarden het morele ankerpunt van ons handelen moeten zijn. U verwees daarbij naar een prachtig citaat van Robert Kennedy dat eindigt met de woorden: "Het nationaal product meet alles, behalve datgene wat het leven de moeite waard maakt."

U had een constructieve en tegelijk kritische blik op de Europese Unie en Europese ontwikkelingen, waarbij u ook een scherp oog had voor de politieke ontwikkelingen op de Balkan en de relaties met Turkije. Als lid van de Raadgevende Interparlementaire Beneluxraad was u nauw betrokken bij de herziening van het Benelux-verdrag en de versterking van de banden tussen de Benelux en de belangrijke Duitse buurstaat Nordrhein-Westfalen.

Door het vele dat u in Europa heeft zien gebeuren en dat – mede door uw betrokkenheid – invloed heeft gehad op het werk van deze senaat, zag u uw bijdrage aan de algemene Europese beschouwingen in april van dit jaar als een kroon op uw acht jaren durend Kamerlidmaatschap. Ik hoop dat uw expertise een plaats krijgt bij de opbouw van nieuwe democratieën.

Aranka Goyert, u betrad deze Kamer met een rijke bestuurlijke en maatschappelijke ervaring. Zo was u gedeputeerde in Noord-Holland. Uw loopbaan is doortrokken van functies op het snijvlak van bestuur en samenleving en getuigt van een sterke sociale betrokkenheid, zoals het voorzitterschap van de stuurgroep inzake blijf-van-mijn-lijfhuizen in Noord-Holland.

30 jaar geleden was u 's lands eerste vrouwelijke directeur van een arbeidsbureau. Uw rijke ervaring op het terrein van arbeidsmarktprojecten en vakopleidingen kwam in de Kamer sterk naar voren bij de behandeling van wetsvoorstellen op het vlak van werkgelegenheid, sociale zekerheid en praktijkscholing van moeilijk bemiddelbare werkzoekenden. Uw ervaring in de sociale en welzijnssector was tastbaar tijdens debatten. Een bewindsman die wat losjes in het dossier zat, had aan u geen gemakkelijke.

Weinig beleidsterreinen en daarmee verbonden instrumenten zijn zo ingrijpend veranderd als de sector waar-

aan u uw loopbaan hebt gewijd. U hebt in de achterliggende zittingsperiode mede vorm kunnen geven aan op de praktijk afgestemde wetgeving in de wetenschap dat de politiek op dit terrein nooit klaar is.

Jan Hamel, u weet wat het betekent om afscheid te nemen als lid van de Eerste Kamer. U keerde na de Kamerverkiezingen in juni 2007 niet terug in de Kamer, maar door het vertrek van Peter Rehwinkel naar Groningen kon u in september 2009 alsnog een zetel innemen. Op een aantal terreinen kon u de draad weer oppakken. Wetgevingsmarathons op de terreinen zorg en jeugd, zoals die in de vorige periode uw deel werden, hebben zich in uw nieuwe periode niet voorgedaan, maar u voerde wel het woord bij enige reparaties van de Zorgverzekeringswet op onderdelen waar u de noodzaak daartoe enige jaren geleden al hebt zien aankomen. U betoonde zich in enkele debatten opnieuw een pleitbezorger van de minder koopkrachtigen en zwakke deelnemers in het arbeidsproces.

Als directeur van het Groningse Universitair Medisch Centrum nam u genoegen met een salaris onder de balkenendenorm. Daarmee gaf u ook uitdrukking aan het belang van een voorbeeldfunctie.

U bent een man van overtuigingen. Uw fractiegenoten onderstrepen uw scherpe geheugen voor onderwerpen die in deze Kamer eerder aan de orde zijn geweest en die relevante inzichten opleveren voor bijdragen aan debatten op actuele dossiers.

Dit voorjaar vroeg u de gelegenheid om een stemverklaring af te leggen over een geagendeerd hamerstuk. Bij hoge uitzondering werd dit u vergund. Sindsdien kunnen we spreken van een nieuwe categorie: de zogeheten "Hamelstukken".

Cathrijn Haubrich-Gooskens, u deed uw werk in deze Kamer in de afgelopen periode met precisie en volharding. Als u uw tanden eenmaal in een dossier had gezet, liet u niet gemakkelijk los. Een eigenschap die dit voorjaar goed te zien bij was de behandeling van de goedkeuring van het Verdrag inzake Clustermunitie. Met uw beide moties tegen het bezitten en het doorvoeren van clustermunitie en een verbod op investeringen daarin wist u de ministers van Buitenlandse Zaken en van Defensie danig in het defensief te drukken. Eén motie kon u intrekken, omdat de regering u voldoende toezeggingen had gedaan, voor de andere verwierf u een meerderheid in de Kamer.

U bent een specialiste op het gebied van het civiel recht, die zich ook bij Europese projecten op dit terrein niet onbetuigd heeft gelaten. Zo behandelde de commissie voor de JBZ-Raad het voorstel voor een Europese verordening erfopvolging en erfrechtverklaring grotendeels aan de hand van uw inbreng.

Heel actief was u in verkiezingswaarnemingen, waarbij u ook het grote belang van terugkoppeling en vastlegging van ervaringen onderstreepte en in de praktijk bracht.

U hebt zich een groot voorstander betoond van zorgvuldige Europese wetgeving: eerst evalueren wat de effectiviteit is van bestaande regels, voordat nieuwe wetgeving wordt ingevoerd. Daarmee koos u voor een behoedzame en realistische uitwerking van de Europese ambities.

Jan Hendriks, voor u deze Kamer betrad, had u uw sporen in het binnenlands bestuur en als volksvertegenwoordiger op provinciaal niveau al ruimschoots verdiend. Als oud-burgemeester, oud-gedeputeerde en oud-commissaris

van de Koningin bent u een bestuurlijk icoon die als geen ander de kamers in het Huis van Thorbecke kent. Door uw bestuurlijke ervaring bent u een veelgevraagd intermediair en bruggenbouwer.

Rustig en beschouwend hebt u in deze periode dossiers behandeld op het terrein van interbestuurlijke verhoudingen en verkeer en waterstaat. Een grote wet die u behandelde was de nieuwe Wet op de Raad van State. U ontlokte aan de minister van Justitie de toezegging dat de regering het aantal dubbelbenoemingen in de Raad van State zo beperkt mogelijk zal houden.

Op uw voorstel heeft de commissie voor Binnenlandse Zaken de Raad voor het openbaar bestuur gevraagd, te onderzoeken hoe het streven in het regeerakkoord dat "per terrein ten hoogste twee bestuurslagen betrokken (zijn) bij hetzelfde onderwerp" zich verhoudt tot de Grondwet en de lokale en regionale autonomie.

U fungeerde werkelijk op veel terreinen als een stille kracht die achter de schermen standpunten bij elkaar bracht en velen van wijze adviezen bediende.

Henk ten Hoeve, als vertegenwoordiger van de OSF en lid van de Fryske Nasjonale Partij was u een onvermoeibare voorvechter van de Friese taal en cultuur. Op 15 februari, twee weken voor de statenverkiezingen, zorgde u voor een novum door in de Friese taal vragen te stellen aan de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. U paarde een sterke betrokkenheid op de regio aan een grote belangstelling voor Europa. Bij de Europadebatten en algemene Europese beschouwingen ontbrak u nooit.

In uw bijdragen in de commissie Koninkrijksrelaties toonde u een groot inlevingsvermogen in de Antilliaanse gevoelens tegenover het centraal rijksgezag. De regionale belangen van de BES-eilanden konden bij u rekenen op een warm gehoor. Voor een allround senator is het dan ook geen toeval dat u deelnam aan tal van missies voor verkiezingswaarneming op diverse continenten.

Als lid van een eenmansfractie hebt u veel werk verzet. Een omnivoor en generalist en altijd in staat om op hoofdlijnen een zeer wezenlijke bijdrage te leveren aan menig debat.

Pieter Hofstra, u behoort tot het type opiniërend volksvertegenwoordiger. Geregeld naar buiten tredend met ingezonden artikelen of optredend in actualiteitenrubrieken. Als u een discussie wilde losmaken, zocht u niet zelden steun van medestanders uit andere partijen.

U bent een man van daadkracht. Dat weerspiegelde zich ook in bondige bijdragen aan het debat waarin u, in smaakvolle beeldspraak, nuchter en pragmatisch, verfrissende opvattingen naar voren bracht en soms ook ongezouten kritiek op het regeringsbeleid ventileerde.

Na één termijn verlaat u weer de Eerste Kamer. De behandeling van de Crisis- en herstelwet was een kolffe naar uw hand. U was een ferm pleitbezorger van deze wet en wij vermoeden dat u al rijdend door Nederland nog jaren zult nagenieten van de infrastructurele vruchten die deze wet oplevert. Welk vervoermiddel u daarbij ook gebruikt, aan luchtfietsserij zult u zich vermoedelijk niet overgeven. Ook op de Wet kraken en leegstand zette u met ondubbelzinnige bewoordingen namens de VVD-fractie uw stempel.

Daarnaast was u actief in IPU en Beneluxraad. Europese eenheid betekent voor u in elk geval een gelijke behandeling van snelheidsovertredingen in Europa, waarbij Nederland net zo effectief boetes moet uitdelen aan houders

van buitenlandse kentekens als omgekeerd Nederlanders over de grens worden beboet.

Wij vermoeden dat Nederland ook vanuit de politieke luwte nog geregeld van u zal horen.

Sineke ten Horn, sinds uw aantreden in 2007 heeft u zich gericht op het onderwijs en de zorgsector, in het bijzonder de positie van chronisch zieken. Uw expertise als hoogleeraar kwam hierbij van pas, zoals ook bleek bij de behandeling van de Wet tegemoetkoming chronisch zieken en gehandicapten in december 2008. Ook heeft u in de afgelopen anderhalf jaar het nodige bijgedragen aan de grondige behandeling van het wetsvoorstel voor het gebruik van het burgerservicenummer in de zorg.

U hebt een ontwikkeld oog voor burgers en andere belanghebbenden die mogelijk nadeel ondervinden van een voorliggend wetsvoorstel. Daarbij identificeert u zich in menig betoog met de zwakken in de samenleving. U was altijd zeer grondig, met grote dossierkennis, en gold in uw fractie als omnivoor. Goed ingevoerd in alles wat de senaat produceerde, had u daar ook uitgesproken meningen over. Dat leverde uw fractiegenoten bouwstenen voor ongeveer elke bijdrage van de SP in de afgelopen vier jaar.

Hetzelfde werd waargenomen in de commissies. Ook op de Antillen hebben onze West-Caribische staatsburgers u leren kennen als een aan hun belangen toegewijd volksvertegenwoordiger.

U zult ongetwijfeld actief blijven op terreinen waartoe uw medewetgevende taak zich heeft uitgestrekt.

Eric Janse de Jonge, wij kennen u als een joviale protestantse Brabander; een beter mix van het CDA kan haast niet. Een optimistische grondhouding en scherpte op de juridische details kenmerken uw optreden. Als het ging om de grondbeginselen van onze rechtsstaat, was u alert, vooral met een scherp oog voor de drie verdiepingen in het Huis van Thorbecke. Bij meerdere voorstellen drong u consequent aan op een helder onderscheid tussen de verantwoordelijkheden van Rijk, provincies en lokaal bestuur. Dit was ook aan de orde bij het debat over het Nationaal Samenwerkingsprogramma Luchtkwaliteit, dat u in juli 2007 in uw maidenspeech scherp tegen het licht hield.

Bij de behandeling van de Tracéwet met het oog op de verbetering van de beroepsprocedure in november afgelopen jaar sprak u in de slotfase van het debat namens vrijwel alle fracties van de Kamer. Dat komt niet vaak voor en tekent het vertrouwen dat collega's in u stellen.

Uw verzoek om het toen voorliggende wetsvoorstel nog eens grondig op de schop te nemen werd door de minister van Infrastructuur en Milieu gehonoreerd. Vorige week mocht u als woordvoerder het verbeterde resultaat van commentaar voorzien. Het was het allerlaatste wetsvoorstel dat tijdens deze zittingsperiode plenair werd behandeld en dat kort hiervoor door deze Kamer is aangevaard. U hebt ook hier uw bijdrage aan een goede afronding geleverd.

Flora Lagerwerf-Vergunst, na één termijn verlaat u de Kamer. U was een consciëntieus deelnemer aan debatten en het werk van de commissies. We kennen u in lijn met uw rechterlijke achtergrond eerder als bedachtzaam dan uitgesproken, liever de aandacht trekkend door inhoudelijke argumentatie dan door verheffing van stem. Praktisch en vasthoudend gericht op een toezegging die zoden aan de dijk zet. Zo kreeg u in het debat over de bewaarplicht

telecommunicatiegegevens van de minister van Justitie de toezegging dat een reparatiewetsvoorstel zou worden ingediend, waarbij de bewaarplicht van internetgegevens werd teruggebracht naar maximaal een halfjaar.

In het debat over de BES-wetgeving kreeg u de toezegging van de staatssecretaris om de Kamer te rapporteren over de manier waarop het abortuspreventieprogramma op de BES-eilanden wordt opgezet en vormgegeven, waarmee u zowel recht deed aan de principes van uw fractie als aan de wensen van de Antilliaanse rijkburgers.

Nadat de Wet tijdelijk huisverbod in werking was getreden, heeft u in de commissie voor Justitie gewezen op een ommissie in deze wet als gevolg waarvan ten onrechte griffiegeld werd geheven. De staatssecretaris van Justitie heeft in antwoord op een brief van de Kamer per omgaande een wetswijziging gerealiseerd.

U zet uw rechterlijke loopbaan voort met een verrijkt inzicht in wat er komt kijken bij het maken van de wetten die u moet toepassen.

Jan Laurier, als oud-wethouder van Leiden betrad u de Kamer. Vorig jaar voerde u na een ongeluk het debat over de BES-eilanden met drie gebroken ribben en een gaatje in uw long. Dat tekent uw motivatie en plichtsbetrachting. Die werd door onze Caribische rijksgenoten ook ervaren tijdens het bezoek van een delegatie van Eerste en Tweede Kamer aan de Antillen.

Namens uw fractie voerde u jaarlijks het woord bij de algemene financiële beschouwingen. Ook profileerde u het standpunt van uw fractie bij tal van economische voorstellen, zoals in de energiesector. Graag zocht u het debat, vaak in interrupties waarbij het achterste van andermans tong werd gevraagd.

U was diener en medeondertekenaar van een groot aantal moties, liefst 48. Sommigen zullen u om dit aantal prijzen, anderen fronsen er de wenkbrauwen bij. Zeven diende u er in bij de behandeling van de Crisis- en herstelwet in maart vorig jaar. U zette daarmee uw punt neer: geen spade in de grond voordat alle bezwaren en milieu-effectrapportages zorgvuldig zijn gewogen.

Het pleit voor uw integriteit dat u in verband met enkele andere functies niet het woord hebt willen voeren over onderwerpen op het terrein van volkshuisvesting of sociale zaken. Maar er bleven meer dan genoeg terreinen over waarop u zich niet onbetuigd hebt gelaten.

Frans Leijnse, eigenlijk hebt u al afscheid genomen. Want u bent in de vorige vergadering overladen met complimenten voor het werk dat u in de laatste weken van uw Kamerlidmaatschap hebt gedaan als voorzitter van de Tijdelijke commissie voorbereiding parlementair onderzoek privatisering/verzelfstandiging overheidsdiensten. In die hoedanigheid etaleerde u efficiënt en effectief competenties die wij van u kennen. U weet een brede band van opvattingen terug te brengen tot de kern waar het om gaat. Dat geeft de kwaliteit weer waarover u beschikt.

U heeft een ruime politieke ervaring, met name opgedaan in de Tweede Kamer, waarvan u van 1984 tot 1994 lid was. In het voorjaar van 2003 was u samen met Piet Hein Donner informateur van een voorgaand kabinet. In die hoedanigheid, maar ook als lid van de SER, heeft men van u ervaren dat u uitstekend posities bij elkaar kunt brengen.

U beschikt over een feilloos politiek gevoel, hetgeen onder meer tot uiting kwam in het formuleren van dicta

bij moties. Daarin stond u velen bij, binnen en buiten uw fractie. Uw fractiegenoten roemen u om uw steun op inhoud, politieke strategie en in het parlementaire debat. U toont ook grote belangstelling voor hun wel en wee en u bent een man van vaste gewoontes. De dag in Den Haag begon met koffie verkeerd en gevulde koek.

Voor alles bent u een familieman; dat heb ik nu pas ontdekt. U hebt het hele spul, kinderen en kleinkinderen, dicht bij elkaar. Gesteld voor de keus "verder in de politiek of primair opa zijn", hebt u nu voor het laatste gekozen. Maar het is, zo vermoed ik, prematuur nu reeds te concluderen dat uw prachtige politieke loopbaan daarmee ten einde is.

Karel Leunissen, u bent een man van de wetenschap. Als hoogleraar interne geneeskunde en als nefroloog reikt uw bekendheid ver buiten de landsgrenzen. Niettemin schroomde u niet lid te worden van de gemeenteraad van Eijsden, wat aangeeft dat politiek en aandacht voor mensen in uw nabijheid tot uw levensstijl behoren. In deze zaal trad u de afgelopen jaren minder op de voorgrond. In de commissies en de fractie leverde u daarentegen vele beschouwelijke bijdragen. Ontwikkelingen in het hoger onderwijs, de gezondheidszorg en de kennisinfrastructuur hadden uw bijzondere belangstelling.

Zowel in uw maatschappelijke functie in Maastricht als tijdens de behandeling van hogeronderwijswetten in deze Kamer zette u zich in voor maximale ontplooiing van academisch talent. In een plenair debat met de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap pleitte u met andere fracties voor het recht van studenten om voor het wettelijk collegegeld gelijktijdig twee studies te kunnen volgen en pleitte u ervoor, dit recht wettelijk te verankeren.

Bijzondere aandacht had het thema van de inburgering en de gevolgen van een onvoldoende inspanning van gemeenten op dit vlak voor het meekomen van allochtone jongeren in het onderwijs.

Als vertegenwoordiger van het Limburgse volksdeel had u een bijzonder oog voor de belangen van deze regio. De kansen die grensoverschrijdende samenwerking biedt aan steden als Maastricht, Aken, Heerlen en Luik hebt u ook in de Beneluxraad meermaals bepleit. In de sectoren gezondheidszorg en hoger onderwijs, die zo in beweging zijn, zal ook uw politieke ervaring zeker van betekenis blijven.

Margriet Meindertsma, u verlaat na drie termijnen de Kamer. U maakte afgelopen maanden allesbehalve een uitgebluste indruk. Als het over grondprijzen, woningbouw en ecologische hoofdstructuren gaat, zult u ook buiten deze Kamer nog lang een geharnaste politica blijven.

In de eerste motie van uw hand, ingediend op 2 oktober 2001, pleit u voor meer beleidsruimte voor gemeenten om naar eigen afweging bijzondere gebieden te vrijwaren van bebouwing. Uw laatste motie, die u vorige week indiende bij de wijziging van de Monumentenwet en de Wabo, is eveneens gericht op de bescherming van cultuurhistorische waarden door gemeenten. Tussen beide moties liggen tien jaar waarin u consequent aandacht besteedde aan de kwaliteit van de leefomgeving en versterking van het lokaal bestuur.

Als voorzitter van de commissie voor VROM/WWI bewaakte u de beleidsvelden wonen, ruimtelijke ordening en milieu met een scherp oog voor doelmatigheid van wetgeving en zuivere bestuurlijke verhoudingen. Uw bijzondere aandacht voor de uitvoerbaarheid van de wet-

geving stoelde op kennis van de praktijk. In maart vorig jaar liet u tot de laatste minuten in het moeizame debat over de Crisis- en herstelwet de regering in spanning over het al dan niet instemmen van uw fractie met het pakket maatregelen, dat u daarvoor als ondeugdelijk en contra-productief had getypeerd. Uw stemverklaring aan het slot van het debat gaf blijk van het vermogen om als het moet een bredere politieke afweging te kunnen maken.

Internationaal nam u deel aan delegaties naar de Interparlementaire Unie. Uw fractie en deze Kamer verliezen met uw vertrek een zeer ervaren en betrokken lid.

Anja Meulenbelt, uw literair en politiek oeuvre staan geheel in dienst van het opkomen voor minderheden en de emancipatie van groepen die op achterstand staan. Meer dan 40 boektitels hebt u uitgegeven, met het feminisme en socialisme als rode draad.

Met dat oog was u ook actief in de Parlementaire Assemblée van de Raad van Europa. Kort na uw aantreden gaf u al aan "niet in dat groene bankje te willen blijven zitten". Dat hebben we gemerkt; als u op een dinsdag niet in de Kamer was, was u vaak op missie in de Palestijnse gebieden of een andere regio waar u een etnische of politieke minderheid adviseerde over het gebruik van democratische rechten. De verslagen van interparlementaire bezoeken bereikten de Kamer het eerst via de fractiepagina van de SP.

Velen herkennen bij u de breder gedeelde passie voor het koesteren van onze grondrechten. Wanneer een wetsvoorstel u de indruk gaf dat daaraan werd getornd, zette u uw tanden als het ware in de microfoon. Uw passie voor het lot van gewone mensen herkennen we in de inzet voor invalide kinderen in Palestina. Indrukwekkend is ook in bredere zin uw inzet voor slachtoffers van oorlog en seksueel geweld.

Wij kunnen ervan uitgaan dat u uw eigen politieke missie ook na het vertrek uit deze Kamer zult voortzetten.

Paul Peters, als secretaris van uw elfkoppige fractie hield u nauwlettend de planning van de Kamer in de gaten. Ook op niet-vergaderdagen was u geregeld in de Kamer te vinden om stukken te bestuderen en post af te handelen.

Als voormalig hoogleraar teratologie en ontwikkelingstoxicologie had u beroepshalve al een scherp oog voor wat er eventueel mis kan gaan. Wie dit toepast op wetgevingstrajecten, kan goed vooruitzien. Ook buiten de senaat was u zeer actief in internationale gremia, met name in de Beneluxraad, de COSAC en bij de monitoring van verkiezingen in landen van de OVSE.

U maakte ooit het onderscheid tussen "goede en foute Jezuïeten", zonder verder te duiden tot welk deel u behoort. Maar het vuur van de overtuiging was onmiskenbaar in debatten over volksgezondheid, het raakvlak tussen volksgezondheid en landbouw, nut en noodzaak van algemene inentingen, en niet in de laatste plaats over Europese samenwerking. De rode draad in uw inbreng bij tal van debatten was de strijd tegen misstanden. Zo hebben we u leren kennen als een wetenschapper en activist met een scherp oog voor de praktische uitwerking van wetten en regels. Een mooie combinatie van eigenschappen voor een onafhankelijk senator.

De collega-senatoren zullen uw handtekening onder toekomstige moties missen, want u was gul met uw steun, met name voor gemoedsgeladen moties, of die nu

door mij – twee keer, waarvoor alsnog dank – of anderen werden ingediend.

Paul Russell, wij hebben u in de afgelopen periode zien gaan en terugkomen. Dat u als senator in de voetsporen trad van uw vader, verleende uw Kamerlidmaatschap een extra dimensie.

U gaf mede inhoud aan de 3D-benadering, waarmee wij sinds enkele jaren de vraagstukken en wetsvoorstellen op het terrein van Buitenlandse Zaken, Defensie en Ontwikkelingssamenwerking integraal beoordelen en van commentaar voorzien. Uw kennis uit de NAVO-Assemblee bracht u mee naar het debat in deze Kamer en dat was herkenbaar in uw bijdragen over defensievraagstukken. U betoonde zich een principieel verdediger van de positie van de Nederlandse Krijgsmacht tijdens operaties in het buitenland.

Ook bij de ontvangst van internationale delegaties was u actief participant. U beschikt over een omvangrijk netwerk in de diplomatieke en consulaire kringen en bent dus praktisant van de nota Parlementaire diplomatie. Op vergaderdagen liet u in de hoek van de Noenzaal vaak een tafel reserveren voor u en uw buitenlandse gasten. Ik ben ervan overtuigd dat ook na uw vertrek uit de senaat de belangstelling voor het buitenland u niet zal loslaten.

Egbert Schuurman, u bent lid van deze Kamer sinds 13 september 1983, heeft niet minder dan 28 parlementaire jaren in deze zaal vergaderd. Zeven perioden en met een anciënniteit van 10.123 dagen, bent u een van de langzittende senatoren ooit. Sinds u op 13 september 1983 aantrad, op dezelfde dag dat de toenmalige voorzitter Thurlings aftrad, hebt u zes voorzitters meegemaakt. Al die jaren maakte u ook deel uit van het College van Senioren en u trad daarin ook naar voren als een kenner en uitlegkundige bij uitstek van zowel het geschreven als het ongeschreven Reglement van Orde van de Kamer.

Bij uw 25-jarig jubileum, op 7 oktober 2008, heeft mijn voorganger uitvoerig stilgestaan bij uw professionele en wetenschappelijke werk, waarin uw grote kennis van enerzijds de technische wetenschappen en anderzijds wijsbegeerte en filosofie samenkwamen. Zij ging in op uw drijfveren en verdiensten en op de samenhang en consistentie in uw bijdragen door de jaren heen. Een van de constanten is uw zorg over economische individualisering in een maatschappij waarin ieder voor zichzelf moet zorgen en uw daarmee samenhangend pleidooi voor een principiële bezinning op de taken van de Staat met prangende aandacht voor het zwakke, het misdeelde, de ontneemden en vreemdelingen. De financieel-economische crisis van de laatste jaren was in uw ogen mede het gevolg van grenzeloze hebzucht.

U was en bleef ervan overtuigd dat deze Kamer in het Nederlandse staatsbestel een instituut met toegevoegde waarde is, waarin grote vraagstukken als de achtergrond van de crises en de noodzaak van duurzaamheid aan de orde moeten komen, maar dat ook niet moet nalaten zich voortdurend te bezinnen op haar eigen functioneren.

De afgelopen jaren was u actief als voorzitter van de vaste commissie voor LNV. U initieerde hoorzittingen en was initiatiefnemer tot het belangrijke themadebat over genetische modificatie.

Met uw vertrek wordt de Kamer jonger, al hadden wij in de afgelopen maanden geen klagen over uw jeugdige moed. Tot het laatst toe was u actief, als altijd onder het motto: beter onbegonnen dan ongeëindigd. U zorg-

de voor een ongekende apotheose van uw Kamerlidmaatschap. Van de vele moties-Schuurman die ooit zijn ingediend, zal die van 15 maart mogelijk de grootste historische betekenis krijgen. Een senator moet van goeden huije komen om in dit huis een meerderheid mee te krijgen met een voorstel tot het houden van een parlementair onderzoek en dat is u in deze Kamer gelukt.

De afgelopen weken was u veelvuldig in het nieuws en u waarschuwde in diverse interviews dat het parlementair bestel van ons land "uit het lood is geslagen". Ongetwijfeld blijft u de ontwikkelingen met belangstelling volgen. In de geschiedenis van deze Kamer blijft u voortleven als een senator die een imposante bijdrage aan het parlementaire werk heeft geleverd.

Kees Slager, in de afgelopen vier jaar hebt u zich vooral laten kennen als de "water senator". Uw maidenspeech ging over het loodswezen en een wet die deze dienst regelt. U woont in een gemaal op een dijk en dat verklaart ten dele dat u zeer bent toegewijd aan onderwerpen die te maken hebben met water, waterbeheer, waterveiligheid, waterkwaliteit, scheepvaart en nautische regelgeving. In de Nederlandse huiskamer was uw stem vele jaren bekend als radiopresentator van Onvoltooid Verleden Tijd. Het publiek kent u vooral vanwege uw boek over de Zeeuwse Watersnoodramp en vele andere titels die op uw naam staan. U schrijft vaak over gewone mensen in ongewone omstandigheden. Recentelijk was u de hoofdpersoon in een prachtige tv-documentaire over Zeeland, waarin dat aspect geheel tot uitdrukking kwam.

In het debat over de Hedwigepolder hebt u een opmerkelijke alliantie gesloten met collega Schaap om de polder droog te houden. Was u een schrijvend senator, of een sprekende schrijver? In deze Kamer viel in ieder geval de literaire inslag van uw bijdragen op. Gelet op uw passie voor monumentaal erfgoed en traditionele cultuur, sluit ik niet uit dat u na uw vertrek uit de Kamer een sfeervol boek schrijft over dit huis.

Boele Staal, veel van uw wapenfeiten als senator liggen reeds in het verleden: u was immers lid van de Eerste Kamer van juni 1991 tot januari 1998. Een jaar geleden keerde u hier terug, verrijkt met ruime ervaring in het openbaar bestuur. Uw belangstelling en expertise lagen door alle jaren op de beleidsvelden van openbare orde, veiligheid en justitie. Uw maidenspeech in 1991 ging over de reorganisaties van het politiebestedel, waar u de kleinschaligheid van 149 politiekorpsen kenschetste als "kleinbazigheid".

Als commissaris van de Koningin in Utrecht raakte u nog meer vervlochten met het complexe terrein van regionale politiekorpsen, hulpdiensten en de aansturing van de vele organen op dit terrein. In de afgelopen periode was u voorzitter van de commissie voor Verkeer en Waterstaat en vicevoorzitter van de Tijdelijke commissie ter voorbereiding van een parlementaire enquête. Met uw nuchtere, bestuurlijke visie bracht u in het debat kennis van zaken in en ook een praktische kijk op knelpunten. U behoort niet tot de categorie politici die aan een dood paard blijft trekken.

Paula Swenker, uw vader was een bekende en markante persoonlijkheid in het ziekenfondswezen. Dat predetermineerde u mogelijk tot een loopbaan in de zorg. Op het terrein van zorg en verzekeringen hebt u vele belangrijke functies vervuld, maar uw maatschappelijke belangstel-

ling heeft u in uw loopbaan ook andere terreinen doen betreden. Uw loopbaan begon met een stage bij de Duitse Bundestag in Bonn.

U behoort tot de senatoren die vandaag de Kamer na drie zittingstermijnen verlaten. In de achterliggende twaalf jaren hebben vele collega's u leren kennen als een volksvertegenwoordiger die allergisch is voor een te grote overheidsbemoeienis. Dat is geen eenvoudige opstelling gelet op het feit dat ook dit Hoge College van Staat als medewetgever vormgeeft aan de regulerende en normerende rol van de overheid. Misschien was juist daarom uw bijdrage aan veel debatten zo principieel en uw opstelling standvastig. U maakte van privacybescherming een topprioriteit. Dit kwam ook tot uiting bij de behandeling van het burgerservicenummer.

U liet zich eens ontvallen dat u niet wenst op te treden als stemvee. Dat is overigens ook niet eigen aan senatoren, maar wel het laatste wat men van u verwacht. U leverde een gedocumenteerde inbreng bij de behandeling van veel dossiers op het vlak van de sociale zekerheid en de welzijns- en zorgsector. In de laatste vergadering voor het kerstreces was u, zoals u zelf zei, altijd de klos. Uw langdurige kennis en ervaring en de gave om partijdoorsnijdende compromissen te zoeken, zullen u zeker ook in de komende jaren van dienst zijn.

Ing Yoe Tan, u hebt drie termijnen gediend in deze Kamer. Met een waakzaam oor en oog voor de positie van minderheden, vrouwen en allochtone jongeren. U bevroeg de regering op het te voeren diversiteitsbeleid bij overheidsinstellingen, en waarschuwde voor de verborgen kosten van een samenleving waar groepen op achterstand worden geplaatst.

U hebt gaandeweg een intuïtie ontwikkeld voor onbedoelde effecten van wetgeving en handhaving die ertoe leiden dat kleine groepen en individuen in de knel komen. Dit inzicht deelde u met collega-senatoren in de commissies waarvan u deel uitmaakte.

U was een van de drie senatoren, ook wel "les trois mousquetaïères" genoemd, die het debat over de invoering van een landelijk elektronisch patiëntendossier (epd) op beslissende wijze hebben beïnvloed. De grondige voorbereiding op dit debat, waarbij deskundigen, maatschappelijke organisaties en belanghebbenden door deze Kamer uitgebreid werden geraadpleegd, draagt mede uw stempel. De weerbaarheid van de burger tegen een alomvattende bureaucratie had tijdens uw twaalf jaren durende senatorschap vaak uw aandacht.

Deze lijn hebt u twee weken geleden voortgezet bij het beleidsdebat over de rol van de overheid bij digitale data-verwerking en -uitwisseling. U schetste een disbalans tussen overheid en instanties aan de ene kant en de individuele burger aan de andere kant. En daarmee hebt u zich een waar belangenbehartiger van de burgers betoond.

Henk Tiesinga, in de relatief korte tijd dat u lid was van deze Kamer, hebt u een bijdrage geleverd in de commissies voor LNV en voor V&W. Daarbij benadrukte u vanuit uw brede ervaring als dijkgraaf en regionaal bestuurder steeds de samenhang tussen het agrarisch beleid, waterbeheer en de ruimtelijke ordening. U lardeerde uw betogen met uw soms filosofische beschouwingen over kernwaarden van natuur en landschappelijke waarden.

Als praktijkman en kenner van de natte infrastructuur van ons land plaatste u een reeks kanttekeningen bij de doelstellingen van het tot nu toe gevoerde natuurbeleid.

Voor u betekent het Bijbelse rentmeesterschap niet dat de mens de natuur moet beheersen, maar ruimte moet laten aan haar eigen dynamiek. Geologische en klimatologische veranderingen horen daarbij, zo betoogde u.

Het Kamerlidmaatschap voegt een belangrijke ervaring aan uw reeds lange loopbaan toe en zal ook in uw dagelijks werk zeker van waarde zijn.

Ria Vedder-Wubben, uw naam is onlosmakelijk verbonden met het dossier pensioenen, zonder twijfel een zeer belangrijk nationaal dossier, maar tegelijk een dossier waarop sommige lidstaten van de Europese Unie iets te gemakkelijk hun eigen gang zijn gegaan.

In beide Kamerperiodes was u voor uw fractie woordvoerder over de pensioenrechten. Al in 2004 verwoordde u de zorgen van uw fractie over de houdbaarheid van het Nederlands pensioenstelsel. U schetste toen de rigiditeit van het systeem, de wettelijke regelingen en werknemersplichten als een probleem. Een levensloopregeling zou volgens u recht doen aan de individualisering en de variabele arbeidsovereenkomsten. Misschien kwam uw pleidooi te vroeg. Op onderdelen van het beleid zijn uw standpunten wel vertaald in beleidswijzigingen.

Afgelopen december, vier dagen voor kerst, verwoordde u het algemene gevoel van deze Kamer toen u minister Kamp van Sociale Zaken en Werkgelegenheid adviseerde om de voorgenomen korting van 8% op de partertoeslag van AOW-gerechtigden niet uit te voeren en zijn voorstel aan te houden. Het leidde tot een pas op de plaats en de toezegging van een novelle waarin een gematigder voorstel wordt uitgewerkt.

Ook bij de ontvangsten van buitenlandse delegaties en de ontmoetingen met delegaties uit de provincies was u vaak aanwezig. U nam ook deel aan de missie naar Afghanistan. In deze en andere rollen toonde u grote betrokkenheid.

Jos Werner, na ruim vier termijnen verlaat u een strijdperk, dat in de laatste twee zittingsperiodes als voorzitter van uw fractie in hoge mate door u zelf werd gemarkeerd.

Geen detail ontsnapte aan uw aandacht. Zodra het er tijdens de behandeling van een wetsvoorstel politiek om ging spannen, zagen we uw gestalte ijsberen over het pleinaire tapijt. Op het juiste moment kon u met een scherpe vraag naar de interruptiemicrofoon ijlen. Onder uw toezicht oog kwam een CDA-bewindspersoon niet gauw in problemen. En als die problemen zich vooraf al aandienen, dan kon men uw regie vermoeden in het politieke wisselgeld dat tijdens het debat op tafel werd gelegd. Scherp gevoel voor timing en politieke opportuniteit paarde u aan een groot tactisch inzicht, waardoor de kaarten soms al waren geschud voordat het debat in deze Kamer werd gevoerd.

Met uw funderende bijdragen aan de algemene en politieke beschouwingen schetste u de grote lijnen, en tegelijk de kaders waarbinnen de CDA-fractie het gewenste beleid wenste te markeren. Dat is niet zonder betekenis voor een partij die in de periode dat u fractievoorzitter was steeds aan een coalitie deelnam.

U bent een man die met intellectuele scherpte het debat inzet, maar uiteindelijk de harmonie zoekt. Dat is een belangrijke eigenschap, zeker in een grote fractie. U liet deze fractie opereren als een team en slaagde erin de daar aanwezige deskundigheden optimaal voor het voetlicht te brengen.

Behalve op de fractielijn zag u toe op de staatsrechtelijke positie van de Eerste Kamer. Dit bleek ook uit de "Ilijn Werner" tijdens het bewogen CDA-congres dat volgde op de kabinetsformatie van vorig jaar. Op dit congres heeft géén van de CDA-senatoren gestemd over de resolutie waarin steun werd betuigd aan het regeer- en gedoogakkoord, omdat een standpunt hierover niet zou zijn te rijmen met de onafhankelijke positie van de senatoren. De Eerste Kamer is immers niet gebonden aan welk regeerakkoord dan ook, en haar leden evenmin, zo luidt de "Ilijn Werner".

Vanuit deze onafhankelijke gezindheid kon u tijdens de algemene en politieke beschouwingen op 7 december 2010 ook uw steun geven aan de motie-Schuurman, waarin de Kamer de diskwalificatie van de islam als politieke ideologie afwijst.

U was een markant deelnemer aan het overleg in het College van Senioren. Achter een masker van een zekere ontoegankelijkheid gaat een sociaal bewogen mens schuil. U wilt burgers betrekken bij het openbaar bestuur, evenals bij de bedrijfsvoering in marktgedreven organisaties. Dit herkennen wij ook in uw pleidooien voor de maatschappelijke onderneming. Zo wilt u de menselijke maat en de betrokkenheid terug in organisaties. U bent een typisch product van het Rijnlandmodel.

U zag de Kamer het liefst in de luwte opereren en waarschuwde onlangs nog tegen een "publicitair circus". De camera's in deze zaal zijn er niet gekomen, omdat u daar zo op aandrong, maar wat hier gebeurt kunt u, als u wilt, dankzij deze camera's, wel wekelijks op de website blijven volgen.

Mies Westerveld, wij kennen u als een beminnelijk en betrokken Kamerlid. Behoedzaam, maar tegelijk scherp op de juridische details van voorstellen die de Kamer in behandeling nam.

Een van uw aandachtspunten waren de Europese regels die met nationale koppen werden omgezet in wetsvoorstellen. U behoorde tot de senatoren die daar een zekere allergie voor hadden. Dit deed overigens niet af aan uw positieve grondhouding tegenover de Europese beleidsvorming.

U zocht waar mogelijk de samenwerking met andere fracties en wist door een breed draagvlak in deze Kamer ministers Donner en Hirsch Ballin te bewegen om gedegegen rekening te houden met de wensen van de Eerste Kamer.

U waarschuwde meermaals tegen vermenging van uitvoering en handhaving in de werknemersverzekeringen. Uw zorg om de toegang tot het recht kwam mede tot uitdrukking in uw standpunt over de voorgenomen verhoging van griffierechten.

Onder uw partijgenoten in de Kamer stond u bekend als een collega die fractiegenoten met raad en daad bijstond in hun wetgevende taken. Deze dienstbaarheid aan geestverwanten zult u na vandaag stellig voortzetten, wellicht ook aan de toeg van het café-restaurant in Woudsend, dat u, naast uw hoogleraarschap, samen met uw partner drijft. En dit valt binnen de reclameregels!

Rein Willems, achter uw gemoedelijke glimlach gaat een vastberaden mens schuil, die met weinig woorden recht op zijn doel afgaat. De politiek is niet altijd even praktisch en zelden zakelijk. U bent en voelt zich representant van het bedrijfsleven en houdt krachtige pleidooien voor een sterke "maakindustrie" en investeringen in onderwijs en

research. Vanuit die achtergrond en uw ervaring als topman van Shell keek u vaak met bevreemding naar de trage procesgang in wetgevend Den Haag.

U liet zich bij veel onderwerpen, met name bij de behandeling in de commissies voor EZ en voor VROM/WWI, kennen als pragmaticus. Maar als het ging om duurzaamheid en innovatie leerden we u ook kennen als een gepassioneerde Kamerlid. Met de heer Schuurman was u de drijvende kracht achter het beleidsdebat over genetische modificatie in de land- en tuinbouw.

In het beleidsdebat over ontwikkelings samenwerking op 5 april kreeg u de steun van de gehele Kamer voor een motie waarin de regering wordt opgeroepen om in Europees verband het ontwikkelingsbeleid te coördineren en de beschikbare middelen van ons land efficiënter te besteden. Een effectievere rol van het bedrijfsleven in de uitvoering van hulpprogramma's hoort daar volgens u zonder meer bij.

U toonde, zeker ook in uw fractie, een grote betrokkenheid bij de kwaliteit van onze samenleving en de onderliggende waarden. Het kan nauwelijks anders of u zult aan deze gedrevenheid buiten deze Kamer een nieuwe inhoud geven.

Düzgün Yildirim, u hebt vier jaar geleden besloten om als voormalig kandidaat van de SP op eigen kracht door te gaan als Kamerlid. Het moet u wel eens zwaar zijn gevallen.

In uw bijdragen hamerde u op de noden van recent in ons land gevestigde medeburgers en hun moeizame weg op de arbeidsmarkt en in het onderwijs. Ook voor de interculturele aspecten hebt u vaak de aandacht gevraagd.

Uw stem legde in deze Kamer gewicht in de schaal. Uw afwezigheid bij een cruciale stemming bracht de Kamer ertoe het stemgedrag van alle aanwezige fracties voortaan nadrukkelijk te benoemen. U was met goede reden afwezig, want u was verkiezingswaarnemer in Kazachstan. Dat was voor u om meerdere redenen een bijzondere ervaring. U was waarschijnlijk de enige in deze Kamer die kon communiceren in de landstaal van Kazachstan, die u machtig bent. Het vormt een fraai sluitstuk van uw Kamerlidmaatschap.

(applaus)

De voorzitter:

Collega's, het vertegenwoordigen van burgers in de senaat is een voorrecht en het is voor ieder van ons een bijzondere eer om op eigen wijze ons land en onze burgers te mogen dienen.

De 39 collega's die de Eerste Kamer gaan verlaten, wil ik van ganser harte dankzeggen voor het vele werk dat zij in dit parlementaire huis hebben verricht. À l'oeuvre on connaît l'artisan: aan het resultaat kan men zien of iemand zijn vak verstaat. Dat is bij u allen gebleken.

Van wat je met plezier, hartstocht en gedrevenheid doet, is het moeilijk afscheid nemen. U sluit een stuk van uw leven af. En ik denk dat ik uit u aller naam spreek als ik zeg: Partir, c'est mourir un peu; c'est mourir à ce qu'on aime ...

U gaat een nieuwe fase van uw leven in, met nieuwe uitdagingen. Ik wens u een mooie, gelukkige toekomst in goede gezondheid toe.

Ik deel vervolgens aan de Kamer mede dat het Hare Majesteit de Koningin heeft behaagd op grond van de zojuist geciteerde curricula vitae een aantal leden die vol-

doen aan de reglementen voor de decoraties, een koninklijke onderscheiding toe te kennen. Ik heb de eer die onderscheiding aan de desbetreffende personen te mogen overhandigen. Daarom vraag ik de volgende leden, in alfabetische volgorde, om zich in het midden van de zaal op te stellen: de heer Van de Beeten; mevrouw Bemelmans-Vidéc; de heer Van den Berg; de heer Doek; de heer Dölle; de heer Eigeman; mevrouw Goyert; de heer Hendriks; de heer Ten Hoeve; mevrouw Haubrich-Gooskens; de heer Janse de Jonge; mevrouw Swenker; mevrouw Tan.

(De bij de onderscheiding behorende versierselen worden door de voorzitter opgespeld.)

De voorzitter:

De leden en de overige aanwezigen wijs ik erop dat na afloop van de vergadering, vanaf omstreeks 17.00 uur, in de Ridderzaal ruimschoots gelegenheid zal zijn om de gedecoreerden met hun onderscheidingen te feliciteren.

Verder deel ik mee dat alle vertrekkende leden vandaag een litho krijgen met daarop een afbeelding van het gebouw van de Eerste Kamer. Daarbij kan eenieder een keuze maken tussen een afbeelding van de zijde van het Binnenhof van de Eerste Kamer en van de zijde van de Hofvijver. De leden kunnen op een lijst hun preferentie aangeven. Na afloop van de receptie in de Ridderzaal zal een exemplaar van de gekozen versie bij de balie van de Eerste Kamer aan u worden overhandigd.

De heer Schuurman (ChristenUnie):

Voorzitter. Heel bijzonder: voor vandaag is er een gelegenheidsfractie van 39 leden gevormd, de fractie van de vertrekkende leden. Ik mag namens deze Kamerleden het woord voeren. Dat is niet vrij van enig risico, toch neem ik die verantwoordelijkheid op mij in de verwachting dat mij deze keer interrupties bespaard zullen blijven. Eigenlijk vind ik dat ook wel een beetje jammer. Toen ik hier naartoe liep, voegde een van de Kamerleden mij toe: pas op! Vanmiddag waarschuwde een lid van deze gelegenheidsfractie, collega Werner, mij om toch vooral niet te veel overhoop te halen. Ter geruststelling: ik zal het niet zo bont maken dat ik van deze gelegenheid gebruik maak om te zeggen wat ik alle jaren dat ik hier was eigenlijk wel eens had willen zeggen. Dan zou ik een heleboel overhoop halen en dat kan niet in de tien minuten die mij zijn toegewezen.

Als vertrekkende leden hebben we bij alle verschillen één ding gemeen: weemoed vervult ons vandaag. Bovendien nemen we met gemengde gevoelens afscheid. Elke dinsdag kwamen wij allen graag naar Den Haag. We werden altijd enthousiast begroet door medewerkers van deze Kamer, we ontmoetten onze fractiegenoten en later onze collega's Kamerleden in de plenaire vergadering of in commissieverband. Altijd en overal was er een plezierige sfeer. Niettegenstaande soms grote politieke verschillen, munt deze Kamer uit in goede, collegiale verhoudingen. Het zal even wennen zijn om straks niet elke dinsdag meer naar Den Haag te mogen afreizen. De dinsdagen waren afwisselend en soms uitermate boeiend, zelden tot nooit vervelend.

Overigens zal de weemoed niet onvermengd zijn en ook niet voor ieder hetzelfde. Zij die hun houdbaarheidsdatum al hebben overschreden of zelfs al lang hebben overschreden, zullen dankbaar zijn dat zij het werk in deze Kamer zoveel jaren hebben mogen doen. Anderen die hier nog maar kort zijn, zullen teleurgesteld zijn dat ze niet

eens de tijd hebben gekregen om volledig te wennen. Er zullen er ook zijn die weemoed mengen met een tikje bitterheid, een beetje pijn of verdriet omdat of hun partij hen niet herkiesbaar heeft gesteld, of op een zodanige plaats op de lijst heeft geplaatst dat ze niet kunnen terugkeren, of omdat er zich zulke politieke verschuivingen hebben voorgedaan dat er voor hen geen plaats meer is.

Hoe ook de gemoedstoestand van de vertrekkende leden is, allen, mijnheer de voorzitter, zijn u dankbaar voor de omschrijving die u vanmiddag van hun werk en hun karakter – tot uitdrukking komend in dat werk – hebt gegeven. Zij die namens de Koningin bovendien zijn onderscheiden, zien graag dat u daarvoor hun bijzondere dank aan de Koningin overbrengt. Wij wensen vanaf deze plaats de gedecoreerden van onze gelegenheidsfractie van harte geluk, omdat het een onderstropping is van hun verdiensten, ook in deze Kamer.

Als vertrekkende leden van deze Kamer willen we onze dankbaarheid uiten aan het adres van allen die we in de Kamer op de een of andere manier tegenkwamen en van wie we voor ons functioneren afhankelijk waren. Unaniem is onze gelegenheidsfractie één in warme tot allerwarmste dank voor alle ervaren medewerking en hulpverlening, voor ondervonden vriendschap en collegialiteit in dit huis. Ik noem het Presidium, de griffiers en hun medewerkers, en verder alle diensten, geen enkele dienst uitgezonderd. Van die diensten willen we ook geen enkel persoon uitzonderen. Allen hebben ons dikwijls geholpen alsof wij het enige lid waren dat iets belangrijks te doen had. Allen: heel hartelijk dank!

(applaus)

De heer **Schuurman** (ChristenUnie):

De vertrekkende leden zijn ook de blijvende leden en elkaar dank verschuldigd. Ik sprak al over goede collegiale verhoudingen; de dankbaarheid betreft ook de samenwerking die vaak boven de politiek verschillende fracties uitging.

Ik ben ervan overtuigd dat ik tot nu toe namens alle vertrekkende leden sprak. Het wordt gevaarlijk dat vol te houden als ik mij veroorloof een paar opmerkingen over deze Kamer te maken. Niet iedereen is immers overtuigd van het goede en noodzakelijke bestaan van deze Kamer. We zullen het er wel weer over eens zijn dat deze Kamer niet gauw zal worden opgeheven. Daarvoor neemt ze toch een te grote plaats in in ons parlementair stelsel. Juist de verkiezing van de nieuwe Kamerleden – en alles wat daar omheen gebeurde – heeft dat nog maar weer eens onderstreept. Ook zullen we eenstemmig zijn in de mening dat we het werk van deze Kamer zo goed mogelijk moeten doen. Dat werk is het bewaken van kwalitatief goede wetgeving.

De verkiezing van de Eerste Kamer vormt een hoofdstuk apart. Vaak heb ik de afgelopen tijd moeten denken aan onze vroegere collega Jan Vis, die ons kort geleden is ontvallen. In 1983 wees hij bij de grondwettelijke verandering van de verkiezing van de Eerste Kamerleden – niet langer de helft om de drie jaar, maar allen gelijk om de vier jaar – op het gevaar, dat mogelijk eens een coalitieregering geen meerderheid in de senaat zal hebben. We hebben dat tot aan vandaag het laatste halfjaar meegeemaakt en vanaf volgende week zal dat ook het geval zijn. Dat zou – zo waarschuwde Vis – wel eens niet goed kunnen uitpakken voor de stabiliteit van een kabinet. Het zou ook niet goed zijn voor de werkwijze van deze Kamer, die

niet in eerste plaats een politiek college is. Te politiek optreden is altijd verleidelijk, maar die verleiding is des te groter wanneer de coalitiepartijen geen meerderheid in deze Kamer hebben. Aan dat gevaar toegeven, zo bleek de laatste tijd, geldt niet alleen de vertegenwoordigers van niet-coalitiepartijen, maar evenzeer de fracties die de coalitie steunen via hun geestverwante fracties in de Tweede Kamer. Het bleek vlak voor het kerstreces en ook de laatste weken waren er enige politieke spanningen.

Bij de voorbereiding en verkiezing van de nieuwe samenstelling van deze Kamer hebben zich mijns inziens lachwekkende situaties voorgedaan. Een van de vertegenwoordigers van de nieuwe partij 50PLUS – door de partij te noemen trap ik nog niemand op de tenen – zal straks ook fractievoorzitter zijn van de OSF, de "onafhankelijke", ja, ja, de onafhankelijke Senaatsfractie. Ook was het lachwekkend dat er voor de democratische verkiezing van deze Kamer de schijn is gewekt dat je voor de Eerste Kamer wel in het "Torentje" – ik heb de minister-president ingelicht – een vertrouwelijke, niet door iedereen te volgen, verkiezingscampagne kunt houden. Dat dit niet chic is, wordt nu wel door iedereen erkend. Niet voor niets noemde de minister-president vorige week de verkiezing van Eerste Kamer een bizar systeem.

Er zal dus in deze Kamer wel weer kritisch gekeken moeten worden naar de verkiezing van de Eerste Kamer. Naar aanleiding van problemen rond vorige verkiezingen dacht deze Kamer de minister van Binnenlandse Zaken correcties aan de hand te doen om eerder optredende problemen te voorkomen. Nu deden zich andere kwesties voor. Moeten we terugkeren naar de suggestie van Jan Vis, met het gevaar dat dan de samenstelling van deze Kamer sterk achter gaat lopen bij de actuele politieke verhoudingen? Of moet op de avond van de verkiezing van de Provinciale Staten op grond van de door de partijen verkregen statenzetels ook definitief, met passering van de leden van de Provinciale Staten, de nieuwe samenstelling van de Eerste Kamer worden vastgesteld? Het probleem dat mensen met voorkeurstemmen tegen de wens van de partijen in deze Kamer komen is dan in elk geval opgelost. Maar het grote probleem is nog niet opgelost dat een coalitiekabinet in deze Kamer geen meerderheid krijgt. Moet daarom – maar dan spreek ik ook al niet meer namens de vertrekkende leden van mijn eigen fractie – eindelijk maar niet eens worden overgegaan tot directe verkiezingen van de Eerste Kamer? Dan gaan de burgers ook echt begrijpen hoe de Eerste Kamer gekozen wordt en ook wat haar specifieke taak is. Als de verkiezing op dezelfde dag plaats vindt als de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer is er niet de schijn van dublures, zoals tegenstanders denken, maar zullen al tijdens de verkiezing van twee afzonderlijke democratische instituten juist de verschillen – die we allen wenselijk achten – tot uitdrukking komen. Politieke partijen zullen met de samenstelling van de twee lijsten rekening gaan houden met de onderscheiden taken van beide Kamers.

Indien vervolgens in de praktijk zou blijken dat de Eerste Kamer zich niet houdt aan een duidelijke van de Tweede Kamer onderscheiden taak, zijn de kiezers mans genoeg om daar bij de volgende keer ook hun afkeuring over uit te spreken. Dat dreigende gevaar alleen al zal voor de Eerste Kamer als een waakhond gaan gelden. Dan zal deze "Chambre de réflexion" ook meer en meer publiek laten zien waar het de Eerste Kamer echt om te doen is: een Kamer van bezinning en heroverweging.

Genoeg hierover. Misschien heb ik al te veel gezegd.

De voorzitter:

Ik moet u bekennen dat ik blij ben dat er geen interrupties mogelijk zijn, want anders hadden wij de receptie niet gehaald.

De heer Schuurman (ChristenUnie):

Voorzitter. In elk geval hebben wij voor de receptie van straks een duidelijk gespreksonderwerp, waarover de meningen verdeeld zullen zijn.

Onafhankelijk van mijn mening zijn er redenen te over om de volgende week de te installeren nieuwe Kamer veel sterkte en succes toe te wensen in het ongetwijfeld te voeren overleg over de mogelijkheden om de verkiezing van deze Kamer zo te regelen dat haar hoofdtak – kwaliteitsbewaking van wetgeving – centraal blijft staan en om zo veel mogelijk te voorkomen dat ongewenste politisering optreedt.

Nog nooit, zo zal volgende week blijken, heeft de Eerste Kamer zo'n grote wisseling in samenstelling meegemaakt. Vandaag vertrekken 39 leden. Volgende week zullen 39 nieuwe leden worden geïnstalleerd. Bovendien doen een paar nieuwe partijen hun intrede, waarvan een met maar liefst tien leden. Het ligt in de verwachting dat het eerste jaar nog onrustiger in werkwijze zal worden dan doorgaans na een nieuwe samenstelling toch al het geval was. De nieuw te kiezen voorzitter wensen we veel energie om zo groot mogelijke onderlinge samenwerking te bevorderen.

Onze tijd kent vele uitdagingen. De vele problemen zijn niet alleen nationaal, maar vaak Europees en zelfs wereldwijd van aard. Een narcistisch nationalisme en een oprukkend populisme kan daarvoor de ogen doen sluiten. De Kamer van reflectie behoort er de tijd voor te nemen om daarover diepgaand met elkaar te spreken. Ik hoop dat een uitspraak van de u wel bekende Samuel Johnson – "De meesten hebben geen andere grond voor hun meningen dan dat deze in de mode zijn" – nooit, ik herhaal nooit, over deze Kamer gezegd zal kunnen worden.

Tot slot, mijnheer de voorzitter, maak ik een meer persoonlijk getinte opmerking: de afgelopen tijd hebben we met elkaar gesproken over de mogelijkheid van een parlementair onderzoek door de Eerste Kamer. Het kostte tijd om elkaar ervan te overtuigen dat een wetgevingsonderzoek wel tot de taak van de Eerste Kamer behoort, maar een politieke enquête niet. Vorige week heeft deze Kamer de voorbereiding tot een wetgevingsonderzoek afgesloten. Ik spreek het vermoeden uit dat, wanneer de nieuwe Kamer besluit door te gaan met wat de commissie-Leijnse in de oude Kamer unaniem heeft voorgesteld, dit eerder zal bijdragen aan de statusverhoging en verantwoorde werkwijze van deze Kamer dan velen voor mogelijk houden. De statuut van deze Kamer als Kamer van reflectie, bezinning en heroverweging zal erdoor worden versterkt. In elk geval kunnen de blijvende leden en de hele nieuwe Kamer ervan verzekerd zijn dat wij als vertrekkende leden met meer dan gewone belangstelling naar de besluiten en de handelwijzen van de nieuwe Kamer zullen kijken.

Als scheidende Kamerleden hopen we dat degenen die onze plaatsen gaan innemen, het werk met evenveel plezier en inzet zullen doen als wij het hebben gedaan. Wij als vertrekkende Kamerleden wensen de nieuwe Kamer als geheel extra bezonnenheid en wijsheid en verantwoorde moed toe in een vruchtdragende parlementaire samenwerking, niet in het voeren van het hóógstste woord, maar in het spreken van het láátste woord in ons parlementair stelsel! Dank u wel.

(applaus)

De voorzitter:

Ik wil u zeer dankzeggen voor de mooie woorden die u namens u en de andere vertrekkende leden hebt gesproken. Het is een heel goed gebruik van deze Kamer dat wij afsluiten met een reflectie en met een gedachte van leden die zo lang dit huis hebben gediend.

Aan het slot van deze bijeenkomst zeg ik allereerst de minister-president dank voor zijn uithoudingsvermogen en voor het feit dat hij in ons midden heeft willen zijn. Ik denk dat dit ook getuigt van de verbondenheid tussen de regering en de senaat.

In het leven doet zich vaak slechts één gelegenheid voor. Als je die gelegenheid niet benut, dan is zij over. Zo'n gelegenheid doet zich nu voor, namelijk om een foto te maken van de Kamer in haar huidige samenstelling. Laten wij ons straks in het midden van de zaal opstellen, opdat zo'n foto kan worden gemaakt. Ik verzoek de vertrekkende leden, na het maken van die foto nog even te blijven, opdat wij ook nog een foto van hen kunnen maken.

Deze zitting loopt ten einde. Ik dank met name de vertrekkende leden buitengewoon voor de warmte waarmee zij de voorzitter hebben omgeven. Ik dank hen voor het geduld, de verdraagzaamheid en de medewerking aan het verloop van de debatten. Dat heeft de last op de schouders van de voorzitter zeer mild en zacht gemaakt.

Ik sluit de vergadering, maar niet voordat ik zeg dat ik op verzoek van de heer Schuurman Hare Majesteit namens de gedecoreerden een brief zal schrijven om haar te bedanken voor de onderscheidingen die de leden van dit huis, dit Hoge College van Staat, ten deel zijn gevallen.

Sluiting 16.10 uur.